

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В
ДЕОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ
(НА ПРИКЛАДІ М. ХЕРСОН)**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти магістр

Виконала: здобувачка II курсу 07-211М групи
заочної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
Тетяна КРУПЕНКО

Керівник: к.соц.н., доцентка Тетяна ЧЕРКАШИНА

Рецензент: кейсменеджер Центру Допомоги
Врятованим (м. Херсон)
Ганна КОРШУН-САМЧУК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Система організації соціальних послуг в територіальній громаді.....	6
1.1. Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді.....	6
1.2. Визначення потреб населення та планування надання соціальних послуг у територіальній громаді.....	10
Розділ 2. Організація здійснення соціальної роботи в деокупованій громаді (на прикладі м. Херсон).....	17
2.1. Деокупована територіальна громада: основні проблеми та потреби населення.....	17
2.2. Організація надання допомоги соціальними установами в деокупованій херсонській міській громаді.....	24
2.3. Основні напрями здійснення соціальної роботи в деокупованій територіальній громаді (на прикладі м. Херсон).....	32
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Масштабне вторгнення військ РФ на територію України, яке розпочалося в лютому 2022 року, призвело до тимчасової окупації частини українських територій, серйозних руйнувань інфраструктури, масового переміщення людей і безпрецедентного падіння економіки. Близько 4 тисяч населених пунктів у 231 територіальній громаді зазнали окупації, що стосується 11 областей України, серед яких Донецька, Луганська, Київська, Харківська, Херсонська та інші.

Під час окупації була зруйнована українська система управління як на місцевому, так і на державному рівнях, що призвело до припинення надання таких важливих публічних послуг, як освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення. Окупаційна влада намагалася ввести в обіг російську валюту, а в освітніх закладах деяких регіонів почали використовувати російські програми та підручники, намагалися видавати дипломи за російськими стандартами.

Крім того, для тиску на місцеве населення штучно створювалася гуманітарна криза через нестачу харчових продуктів та товарів першої необхідності. Було також заблоковано українське телерадіомовлення. Окупаційні сили організовували псевдореферендуми на тимчасово захоплених територіях, зокрема в Херсонській області у 2022 році, щоб легітимізувати свій контроль та інтегрувати ці землі до складу Росії. Цей процес супроводжувався фактами колабораціонізму, що погіршувало ситуацію в окупованих регіонах і ускладнювало відновлення суверенітету.

Для відновлення та розвитку країни, особливо звільнених і постраждалих територій, необхідно сприяти продуктивній співпраці між центральними і місцевими органами влади на різних рівнях. Важливо також удосконалити фінансові механізми, що підтримують регіональний і місцевий розвиток, зробивши їх максимально прозорими та доступними для всіх учасників процесу. Питання надання соціальних послуг в територіальній

громаді розглядали вчені: Ю.Гасанбекова [4], Л.Мельник [13], В.Николаєва [17], Т.Семігіна [32], О.Чусова [37] та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в рамках наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної діяльності в умовах трансформації українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тема роботи була представлена і затверджена на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 11.09.2023 р. № 1 та від 02.09.2024 р. № 1), а також закріплена наказом Херсонського державного університету.

Об'єкт дослідження – деокупована територіальна громада.

Предмет дослідження - організація соціальної роботи в Херсонській міській громаді після деокупації.

Мета - проаналізувати основні напрями здійснення соціальної роботи в деокупованій громаді.

З огляду на мету дослідження, нами були визначені такі **завдання**:

- охарактеризувати порядок реалізація соціальних послуг та оцінку потреб громадян у територіальній громаді;

- виявити основні проблеми та потреби населення у деокупованій громаді;

- дослідити процес організація надання допомоги соціальними установами в деокупованій херсонській міській громаді;

- проаналізувати основні напрями здійснення соціальної роботи в деокупованій територіальній громаді (на прикладі м. Херсон).

- Для досягнення визначених цілей, ми використовували наступні **методи дослідження**:

- системний метод дозволив узагальнити наукові розробки та нормативні документи щодо надання соціальних послуг у територіальній громаді, планування та організацію процесу соціальної допомоги;

- з використанням типологічного аналізу проведено класифікацію видів соціальних послуг і проблем жителів деокупованої територіальної громади;

Наукова новизна одержаних результатів: було поглиблено вивчено поняття «територіальна громада», «деокупована територіальна громада», «соціальні послуги», «потреби», що широко зустрічається в сучасному суспільстві зокрема у період воєнного стану.

Практична значущість. Теоретичні матеріали дослідження можуть бути корисними для кураторів академічних груп, соціальних педагогів, психологів та соціальних працівників з метою вивчення проблем міграції та роботи з мігрантами. Матеріали та результати кваліфікаційної роботи також можуть бути використані в підготовці навчальних посібників, підготовки до навчальних занять з проблем міграції та в практичній діяльності студентів і викладачів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях та попередніх захистах кваліфікаційної роботи кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протоколи від 11.09.2023 р. № 1, від 02.09.2024 р. № 1). Результати дослідження стали предметом доповіді під час I Регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика соціальної роботи: досвід, сучасний стан, стратегії» для здобувачів вищої освіти та молодих науковців (03-04 грудня 2024 року, м. Івано-Франківськ). На основі результатів дослідження підготовлено до друку наукову публікацію: Крупенко Т.М. Організація процесу надання соціальних послуг у територіальній громаді. *Магістерські студії: електронний альманах*. 2024. Вип. XXIV. С.

Структура кваліфікаційної роботи. Дана робота включає вступ, два розділи, 5 підрозділів, висновки та список використаних джерел (38 найменувань). Основний текст роботи викладено на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

1.1. Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді

Територіальна громада відіграє ключову роль у забезпеченні мешканців соціальними послугами. Соціальні послуги мають велике значення для майже кожного жителя територіальної громади. Вчасне надання навіть такої базової послуги, як інформація про те, куди звернутися за необхідною допомогою, або консультація щодо пошуку роботи, може допомогти уникнути серйозніших проблем для окремої особи або родини в майбутньому.

Територіальна громада – це об'єднання жителів одного або декількох населених пунктів (сіл, селищ, міст), які об'єднуються для вирішення питань місцевого значення, тобто тих питань, які безпосередньо стосуються їхнього життя та розвитку. Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування і має певну територіальну, адміністративну та правову автономію [13]. До основних характеристик територіальної громади відносять наступні: громада здійснює самоврядування через виборні органи – місцеву раду (сільську, селищну, міську) та її виконавчий орган; громада має право власності на майно, землю та інші ресурси, що знаходяться на її території; громада формує та виконує місцевий бюджет, який використовується для фінансування різних потреб, включаючи соціальні послуги.

Для організації надання соціальних послуг у територіальних громадах органи місцевого самоврядування створюють єдиний виконавчий орган ради, наділений повноваженнями у сфері соціального захисту соціальних послуг для населення. Рекомендується, щоб у структурі виконавчого органу місцевої ради, незалежно від кількості мешканців, були створені підрозділи з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, а також забезпечена

їхня взаємодія з адміністраторами ЦНАП, іншими уповноваженими посадовими особами та суб'єктами господарювання, що працюють на території громади. ЦНАП може функціонувати як робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ). Основним завданням такого органу є реалізація комплексу заходів, спрямованих на розвиток соціальних послуг, включаючи визначення та оцінку потреб у них, їх надання та моніторинг якості [33].

Основні підходи до організації соціальних послуг у територіальних громадах визначають перелік нормативно-правових актів та законів:

- Закон України «Про соціальні послуги» [7].
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9].
- Постанова кабінету міністрів «Про організацію надання соціальних послуг» [22].
- Наказ міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах» [16].
- Державні стандарти соціальних послуг, затверджені Кабінетом Міністрів України, яким мають відповідати соціальні послуги, що надаються в громадах [5] та інші.

Організація процесу надання послуг в територіальній громаді базується на конкретних складових:

- територіальна громада відповідає за надання базових соціальних послуг, таких як підтримка малозабезпечених, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку тощо;
- у структурі громади повинні бути створені відповідні підрозділи або служби, що займаються виявленням потреб населення та організацією надання соціальних послуг;
- громада складає річний план надання соціальних послуг на основі аналізу потреб населення;

- фінансування соціальних послуг здійснюється з місцевого бюджету, також можливе фінансування через державні субвенції або гранти; в окремих випадках, коли соціальні послуги не входять до переліку гарантованих державою, громада може встановлювати плату за надання таких послуг.
- громада має забезпечити інформування населення про наявні соціальні послуги, порядок їх отримання та умови надання;
- важливим елементом є проведення оцінки якості наданих послуг на основі зворотного зв'язку від мешканців громади;
- органи виконавчої влади здійснюють нагляд за дотриманням стандартів надання соціальних послуг, громада самостійно розробляє механізми внутрішнього контролю за якістю наданих послуг.

Під час організації та реалізації діяльності в межах територіальної громади щодо надання соціальних послуг її мешканцям, громада часто стикається з певними викликами, найпоширенішим з яких є нестача коштів у місцевих бюджетах для повного забезпечення соціальних потреб населення. Ще одним викликом є можливості та необхідність розширення спектру послуг, в межах яких громади мають розвивати спектр надання соціальних послуг відповідно до змін у соціальній та економічній ситуації. Третім викликом в громаді часто стає потреба у підготовці кваліфікованих кадрів для роботи у сфері соціальних послуг є актуальною, особливо у віддалених громадах.

Основні підходи до організації соціальних послуг у територіальних громадах включають різні моделі та принципи, які забезпечують ефективне надання соціальної допомоги та підтримки мешканцям. Ось ключові підходи:

1. Децентралізований підхід. В основі цього підходу лежить принцип децентралізації, де територіальна громада самостійно визначає потреби мешканців у соціальних послугах та організовує їх надання. Громади мають право на розробку власних програм соціальної допомоги, виходячи з місцевих умов та можливостей.

2. Інтегрований підхід. Соціальні послуги інтегруються з іншими видами послуг (охорона здоров'я, освіта, зайнятість), що дозволяє ефективніше вирішувати проблеми мешканців. Територіальні громади співпрацюють з різними секторами – державним, приватним, громадським, щоб забезпечити широкий спектр послуг.

3. Потребоорієнтований підхід. Громади проводять регулярний моніторинг і оцінку потреб своїх мешканців, щоб надавати послуги, які відповідають реальним запитам. Послуги надаються з урахуванням індивідуальних потреб кожного клієнта, особливо для вразливих груп населення.

4. Партнерський підхід. Територіальні громади залучають до надання соціальних послуг громадські організації, волонтерські рухи та інші небайдужі до проблем громади організації. Важливим є інтеграція приватного сектору до фінансування та процес надання соціальних послуг.

5. Субсидіарний підхід. Територіальні громади надають соціальні послуги на рівні, найближчому до громадян, залишаючи загальнодержавні функції за центральною владою. Цей підхід дозволяє максимально ефективно використовувати наявні ресурси громади, забезпечуючи при цьому якість послуг.

6. Модульний підхід. У рамках громади створюються спеціалізовані центри соціальних послуг, які надають допомогу з конкретних питань (наприклад, центр допомоги дітям, центр допомоги особам з інвалідністю). Громада може адаптувати свої послуги до змінюваних умов, додаючи або змінюючи модулі послуг.

7. Превентивний підхід. Громади орієнтовані на попередження виникнення соціальних проблем через освітні програми, інформаційні кампанії та інші профілактичні заходи. Важливо вчасно виявляти ризики та надавати підтримку, щоб запобігти розвитку складних соціальних ситуацій.

8. Цільовий підхід. Особлива увага приділяється розробці та реалізації програм, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення, таких як

малозабезпечені сім'ї, особи з інвалідністю, літні люди. Громади можуть замовляти соціальні послуги у спеціалізованих організацій, що дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси [31].

Ці підходи дозволяють територіальним громадам забезпечити якісне та ефективне надання соціальних послуг, орієнтоване на потреби мешканців, підвищуючи таким чином їх соціальне благополуччя.

Значення розвитку соціальних послуг у межах громади підкреслюється наступними аспектами:

1. Компетенції органів місцевого самоврядування у сфері надання соціальних послуг населенню визначені законом. Ігнорування цих обов'язків може призвести до дисциплінарної, адміністративної, а в деяких випадках – і до кримінальної відповідальності.

2. Соціальна підтримка осіб і сімей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, і захист їхніх прав підвищують довіру до місцевої влади. Ці дії безпосередньо впливають на покращення якості життя всіх жителів громади, підвищуючи соціальний добробут і безпеку.

3. Інвестиції в розвиток соціальних послуг мають позитивні економічні наслідки. По-перше, люди, які отримують соціальну допомогу для подолання складних життєвих обставин, можуть працювати і сплачувати податки, що приносить дохід до бюджету громади. По-друге, зменшення кількості мешканців громади, які перебувають у складних життєвих обставинах, завдяки вчасній підтримці, сприяє зниженню рівня негативних соціальних явищ (таких як алкоголізм, бездомність) та попередженню правопорушень (наприклад, крадіжок, вандалізму).

1.2. Визначення потреб населення та планування надання соціальних послуг у територіальній громаді

В кожній місцевій громаді важливо розвивати та забезпечувати надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих

ситуацій, подолання або зменшення їх негативного впливу, особам та сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Це є однією з ключових відповідальностей громади.

Законом України «Про соціальні послуги» встановлено перелік основних соціальних послуг, які надані виконавчими органами міських рад обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних і міських рад об'єднаних територіальних громад. Ці основні соціальні послуги повинні бути орієнтовані на найбільш уразливі верстви населення та надаватися з індивідуальних потреб кожного отримувача послуг [6].

Основні соціальні послуги повинні бути адаптовані в громаді відповідно до потреб населення та надаватися якомога ближче до місця проживання громадян, які їх потребують.

Базові соціальні послуги:

- догляд вдома, денний догляд
- підтримане проживання
- соціальна адаптація
- соціальна інтеграція та реінтеграція
- надання притулку
- екстрене (кризове) втручання
- консультування
- соціальний супровід
- представництво інтересів
- посередництво (медіація)
- соціальна профілактика
- натуральна допомога
- фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору
- переклад жестовою мовою
- догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних

– супровід під час інклюзивного навчання інформування [34].

Визначення потреб населення в соціальних послугах включає збір, систематизацію та аналіз даних про страждання та життєві умови індивіда або соціальної групи з метою виявлення необхідності у наданні соціальних послуг, їх видів та обсягів, а також оцінку вплив цих послуг на процес вирішення складних життєвих обставин.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про соціальні послуги», місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування визначають потреби у соціальних послугах, їх видах та обсягах, а також забезпечують їх надання. Це здійснюється шляхом збору, узагальнення та аналізу інформації про життєві обставини особи або соціальної групи, а також оцінки впливу послуг на подолання складних життєвих ситуацій, зокрема через соціальне замовлення, фінансоване за рахунок коштів, передбачених цим Законом [7].

Відділ, відповідальний за надання соціальних послуг, який/які повинен/повинні функціонувати в кожній територіальній громаді, визначає потреби громади в соціальних послугах, відраховує планування цих послуг, проводить моніторинг, контроль та оцінку якості їх надання, інформує населення про доступні соціальні послуги, а також проводить багато заходів для створення дисциплінарної команди. Крім того, фахівець із соціальної роботи забезпечує оцінку потреб [23].

Стаття 20 Закону України «Про соціальні послуги» про оцінювання потреб особи або сім'ї у соціальних послугах передбачає, що цей процес здійснюється шляхом аналізу документів, фактів та інформації, зібраних під час спілкування з особою чи сім'єю та їхнім найближчим оточенням, а також отриманих від юридичних і фізичних осіб у встановленому порядку. Цей аналіз проводиться фахівцем із соціальної роботи, соціальним працівником або соціальним менеджером протягом п'яти робочих днів з моменту отримання заяви, звернення чи повідомлення про надання соціальних послуг. У разі необхідності для оцінювання потреб можуть залучатися медичні та

педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші фахівці.

Стаття 25 цього Закону, яка передбачає визначення потреби населення в соціальних послугах на рівнях адміністративно-територіальної одиниці або територіальної громади, встановлює, що щорічні визначення цих потреб здійснюються шляхом збору, систематизації та аналізу інформації, у тому числі з урахуванням статусу, віку та місця проживання відповідних категорій осіб або сімей. Це визначення базується на таких даних: 1) соціально-демографічна інформація про вразливі групи населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; 2) результати оцінки потреб особи/сім'ї у соціальних послугах; 3) дані про надавачів соціальних послуг та їхні можливості.

Для встановлення потреб мешканців ОТГ у соціальних послугах рекомендується брати до уваги такі документи:

- Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах (Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н) [16].

- Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення (Наказ міністерства соціальної політики України від 19.01.2016 № 26) [29].

Визначення потреби населення в соціальних послугах є основою для ухвалення управлінських рішень щодо організації їх надання в об'єднаних територіальних громадах. Також важливо чітко розмежовувати соціальні та адміністративні послуги, зокрема адміністративні послуги соціального характеру.

Для оцінки потреб громади, як і в будь-якому дослідженні, потрібно чітко визначити предмет дослідження, тобто уточнити, які саме потреби будуть аналізуватися.

Першим етапом у розвитку соціальних послуг у громаді є визначення потреби населення в цих послугах. Це збір, обробка та аналіз інформації про:

- наявність осіб або родин у громаді, які представляють вразливі верстви населення або переживають важкі життєві обставини, а також їхні потреби в соціальних послугах;
- доступність соціальних послуг, що відповідають потребам як існуючих, так і потенційних отримувачів.

Методом визначення потреб є збір точних і достовірних статистичних, якісних та якісних даних, які підтримуються для ухвалення управлінських рішень щодо розвитку соціальних послуг у громаді. Цей процес дозволяє:

- Оцінити ефективність наявної системи надання послуг.
- Визначити цільові групи серед жителів громади, які потребують соціальних послуг, та їхні потреби.
- Розробити стратегію розвитку соціальних послуг.
- Розвиток і забезпечення надання соціальних послуг у громаді: пояснення керівникам органів місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством [31].

В залежності від розміру населення, цільових груп та площі територіальної громади, процес збору та аналізу даних для визначення потреб може бути організований структурним підрозділом, відповідальним за соціальний захист населення громади. Це може включати участь різних осіб і організацій, таких як:

- Надавачі соціальних послуг.
- Соціальні менеджери.
- Фахівці з соціальної роботи.
- Об'єднання працівників у сфері соціальних послуг.
- Об'єднання надавачів і отримувачів соціальних послуг.
- Громадські організації і благодійні фонди.

– Інші суб'єкти господарювання, що можуть діяти на платній або безкоштовній основі, включаючи спеціалізовані установи або експертів у соціальній сфері та соціологів.

Для дослідження кожного аспекту потреби слід обрати метод, який буде простим, ефективним і відобразатиме реальність якомога точніше. Важливо враховувати, що потреби задовольняються в певному порядку: спочатку нормативні (базові) потреби, потім відчуті потреби, далі виражені потреби, і, нарешті, відносні потреби.

Найчастіше для виявлення потреб у громаді використовують такі методи: 1) моніторинг та оцінка якості; 2) опитування; 3) фокус-група; 4) соціальне картування громади (залежно від пріоритетних завдань дослідження) [23].

Отже, основні аспекти визначної ролі територіальної громади у визначенні потреб населення та плануванні надання соціальних послуг наступні:

– Громада вивчає соціальні потреби своїх мешканців, включаючи вразливі групи населення (літні люди, особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї тощо). На основі цього аналізу громада планує надання соціальних послуг, щоб задовольнити ці потреби.

– Територіальна громада створює або залучає відповідні структури (наприклад, соціальні служби, комунальні заклади), які надають необхідні соціальні послуги. Визначає порядок надання цих послуг, включаючи процедури звернення, критерії відбору отримувачів послуг та умови їх отримання.

– Громада фінансує надання соціальних послуг з місцевого бюджету, формуючи видаткову частину бюджету відповідно до пріоритетів і можливостей. Може отримувати додаткове фінансування з державного бюджету у формі субвенцій або грантів на розвиток соціальної інфраструктури.

– Громада повинна забезпечити доступність соціальних послуг для всіх мешканців, включаючи транспортну доступність, інформування про послуги та надання допомоги в отриманні цих послуг.

– Громада здійснює моніторинг якості надання соціальних послуг, враховуючи зворотний зв'язок від мешканців. За потреби, громада може коригувати плани та підходи до надання соціальних послуг, враховуючи зміни у потребах населення або можливостях бюджету.

– Територіальна громада відповідає за утримання та розвиток закладів, що надають соціальні послуги (школи, лікарні, центри соціальної допомоги, дитячі садки тощо). Забезпечує кадровий ресурс, професійний розвиток працівників соціальної сфери та їх належну мотивацію.

Таким чином, територіальна громада є центральною ланкою в системі надання соціальних послуг, що забезпечує зв'язок між державою та населенням на місцевому рівні. Громада не лише відповідає за організацію і фінансування соціальних послуг, але й за їх якість та доступність для всіх своїх мешканців [23].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ДЕОКУПОВАНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Деокупована територіальна громада: основні проблеми та потреби населення

Унаслідок трагічних подій, що відбулися в Україні у 2014 році, було запроваджено термін «тимчасово окупована територія», який до лютого 2022 року використовувався для позначення Автономної Республіки Крим, а також окремих районів Луганської і Донецької областей. Однак з лютого 2022 року, через повномасштабне вторгнення рф, під тимчасовою окупацією опинилися й інші частини території України.

Термін «тимчасово окупована територія України російською федерацією» стосується регіонів, де збройні сили рф або її окупаційна адміністрація здійснюють фактичний контроль. До цих територій також належать області, де російські військові формування загалом контролюють ситуацію з метою встановлення окупаційної влади.

У статті 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» зазначається, що територією, що перебуває під тимчасовою окупацією є:

1. «Сухопутні території України, тимчасово окуповані росією, а також водні об'єкти або їх частини, розташовані на цих територіях;
2. Внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого континентального шельфу, а також внутрішні морські води, що прилягають до інших сухопутних територій України, тимчасово окупованих російською федерацією, на які поширюється юрисдикція

українських органів влади згідно з міжнародним правом, Конституцією та законами України» [8].

За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Збройними силами України у 2022-2023 роках було звільнено приблизно 2,8 тисячі населених пунктів у понад 160 територіальних громадах Донецької, Луганської, Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Сумської та Одеської областей.

Звільнені території мають різні масштаби руйнувань і рівень гуманітарних проблем, що залежить від тривалості окупаційного періоду та інтенсивності конфлікту. Для багатьох із цих громад характерні проблеми, пов'язані з виїздом жителів, включно з місцевими депутатами, що часто впливало на функціонування органів влади. В деяких місцевих радах було складно гарантувати достатню кількість учасників для ухвалення проукраїнських рішень, що створювало ризики для безпеки цих територій і вимагало швидкого реагування з боку держави.

Для оперативного управління та відновлення контролю на частині прифронтових і звільнених територій було створено військові адміністрації в 184 територіальних громадах у 12 областях України. Це дозволило організувати надання необхідних послуг і забезпечити безпеку в критично важливих регіонах.

Після деокупації постраждалі громади зіштовхуються з низкою серйозних проблем, серед яких найгострішими є:

- відсутність наявних можливостей користування основними публічними послугами (електропостачання, водопостачання, теплопостачання, газопостачання), деструкція соціальної інфраструктури, житлових будинків, адміністративних будівель органів влади та інших публічних закладів, що призводить до погіршення якості й доступності публічних послуг;

- заміновані житлові будівлі, громадські споруди, сільськогосподарські угіддя, ліси;
- знищення дорожньої інфраструктури між населеними пунктами, що обмежує доступ до базових послуг, таких як невідкладна медична допомога та пожежна охорона;
- відсутність або недостатня кількість бомбосховищ та інших укриттів;
- падіння економічної активності через пошкодження, загрози безпеці та втрату робочої сили.

Ці проблеми ускладнюються постійними обстрілами та бомбардуваннями, оскільки міста і села залишаються в зоні досяжності ворожої артилерії. Така ситуація потребує врахування специфіки деокупованих територій під час розробки державної політики.

Важливий етап у процесі відновлення деокупованих територій України шляхом оновлення Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року [24] ініційованого Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України. У рамках цієї Стратегії було висунуто окрему оперативну ціль, присвячену відновленню системи публічного адміністрування та забезпечення послуг на вільних територіях:

- Участь різних зацікавлених сторін. Пропозиції щодо врахування відновлення системи публічного управління були сформовані на основі консультацій із очільниками деокупованих територіальних громад (ніні — керівниками місцевих військових адміністрацій) та фахівцями з експертної сфери та волонтерів. Це вказує на значну роль взаємодії різних груп і спільнот у розробці плану відновлення. Залучення цих груп є важливим для забезпечення цілісного підходу до вирішення проблем деокупованих територій.

- Виділення пріоритетних напрямків. Було запропоновано кілька ключових напрямків для відновлення на деокупованих територіях. Серед них - формування кадрового резерву, відновлення управлінських структур, забезпечення базових адміністративних послуг, соціально-економічна

реабілітація, інтеграція в єдиний інформаційний простір України, подолання наслідків мілітаризації, а також ментальна реінтеграція і психологічна підтримка мешканців. Кожен із цих напрямків є важливим компонентом комплексної стратегії відновлення.

- Консолідація зусиль на різних рівнях. Для реалізації цих завдань необхідно залучити ресурси як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Це свідчить про важливість багаторівневого управління і співпраці, що підкреслюється і в самій стратегії через акцент на стратегічній цілі III «Розбудова ефективного багаторівневого врядування».

- Інформаційна та психологічна реінтеграція. Окремо виділяється формування умов для залучення деокупованих територій до українського інформаційного простору та подолання наслідків мілітаризації. Це свідчить про важливість інформаційної безпеки та соціальної згуртованості, які відіграють ключову роль у відновленні довіри громадян і підтримці стабільності в регіоні.

- Загалом цей підхід спрямований на забезпечення системного і комплексного відновлення, охоплюючи як матеріальні, так і соціально-психологічні аспекти, необхідні для сталого відновлення деокупованих територій України.

Під час консультацій із керівниками деокупованих територіальних громад, які зараз очолюють місцеві військові адміністрації, а також з експертами та волонтерами, що працюють у цих регіонах, було запропоновано виділити важливість відновлення системи публічного управління та надання послуг на деокупованих територіях в окрему оперативну ціль (Стратегічна ціль III «Розбудова ефективного багаторівневого врядування», Оперативна ціль 3.3 «Відновлення системи публічного управління та надання послуг на деокупованих територіях»).

Зокрема, було запропоновано визначити такі ключові напрями (завдання), для реалізації яких необхідно об'єднати зусилля державного, регіонального та місцевого рівнів влади:

- формування кадрового резерву для організації управлінських процесів та надання основних послуг на вільних територіях;
- відновлення управлінських систем на деокупованих територіях та забезпечення їхньої стійкості;
- відновлення базових муніципальних і адміністративних послуг на звільнених територіях;
- впровадження першочергових заходів для економічної та соціальної реабілітації деокупованих територій;
- створення умов для залучення деокупованих територій до єдиного інформаційного простору України та нейтралізації інформаційного впливу РФ;
- виявлення та подолання наслідків мілітаризації в усіх сферах життєдіяльності деокупованих територій і підготовка нових фахівців;
- запровадження програми ментальної реінтеграції та психологічної підтримки мешканців звільнених територій [2].

Разом із цим важливо зазначити, що ми повинні говорити не лише про відновлення до певного рівня, який існував до повномасштабного вторгнення, а й про розвиток деокупованих територій. Для цього потрібно акцентувати увагу на інших завданнях, визначених Державною стратегією регіонального розвитку, зокрема:

- забезпечення стійкості та ефективності публічного управління у відповідності з актуальними безпековими, демографічними та економічними викликами;
- розробка порядку відновлення місцевого управління на деокупованих територіях, де функціонують військові адміністрації;
- створення сприятливих умов для відновлення та стимулювання економічної активності, включаючи формування нових стратегічних напрямків для поступової зміни структури економіки постраждалих районів [21].

Увагу також необхідно зосередити на важливості фінансово-економічної спроможності деокупованих територіальних громад в умовах складних викликів, пов'язаних із відновленням після конфлікту. Аналіз основних аспектів:

- Визначення проблеми. Вказано на втрати населення, погіршення безпекової ситуації та інші виклики, з якими стикаються деокуповані території. Це підкреслює, що простого відновлення недостатньо, і потрібні спеціальні інструменти для стимулювання економічного розвитку.

- Роль держави. Текст підкреслює, що укріплення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування є пріоритетним завданням для парламенту та уряду. Вони повинні забезпечити законодавчу базу для цього, що свідчить про необхідність активного втручання держави у процес відновлення.

- Стимули для підприємств. Зазначені пропозиції стимулювання відновлення місцевої економіки є різноманітними і конкретними. Включають:

- Пільгові умови для підприємств (податкові канікули, звільнення від податку на прибуток, зниження мит).

- Спрощення земельного законодавства для бізнесу, що дозволить легше організувати виробництво.

- “Замороження” кредитних зобов'язань для постраждалих підприємств, що дозволить їм зосередитися на відновленні.

- Надавання фінансових стимулів (пільгові кредити, надбавки працівникам важливих галузей) для підтримки соціальної стабільності.

- Соціальна стабільність і розвиток. Включення в текст надбавок для працівників сфери освіти, медицини та комунального господарства свідчить про усвідомлення необхідності забезпечення соціальної стабільності для підтримки населення на деокупованих територіях.

- Орієнтація на малий бізнес. Наголос на підтримці мікро- та малих підприємств, зокрема в агропромисловій сфері, вказує на важливість

місцевого виробництва для забезпечення потреб жителів. Це може стати основою для відновлення економіки регіону.

Мова йде про комплексний підхід до відновлення деокупованих територій, який має враховувати не лише фінансові, але й соціальні, юридичні та економічні аспекти. Запропоновані ініціативи можуть суттєво сприяти стабілізації ситуації на цих територіях та створенню умов для їх подальшого розвитку [19].

Усі ці заходи сприятимуть активізації економіки та стимулюванню повернення чи переміщення населення, що є ключовою умовою їх подальшого розвитку. Деокуповані території потребують переосмислення економічних концепцій, що були розроблені до повномасштабного вторгнення, у відповідності до нових реалій, особливо це стосується прикордонних районів з російською федерацією та Республікою Білорусь. Оновлені економічні концепції мають стати основою актуалізованих регіональних стратегій розвитку та планів для територіальних громад, які значною мірою залежать від того, як люди уявляють своє майбутнє в цих громадах та які умови можуть бути створені для комфортного й безпечного життя.

Слід також зазначити, що все вищезазначене стосується громад, які були деокуповані в 2022-2023 роках, і де держава повністю усвідомлює ситуацію. Однак територіальні громади, що будуть деокуповані в 2024 році або пізніше, ймовірно, вимагатимуть додаткових заходів і програм, враховуючи триваліший період окупації. Тому регіони, що мають у своєму складі тимчасово окуповані території, повинні вже зараз розробляти перелік заходів та кроків, зважаючи на цей фактор під час оновлення регіональних стратегій розвитку.

Важливим моментом є залучення до процесу планування та пошуку рішень органів місцевого самоврядування з тимчасово окупованих територій, які евакуювалися та наразі діяли на територіях, що контролюються Україною. Також важливо залучити представників бізнесу та мешканців, які

виїхали, але готові повернутися додому. Яскравим прикладом їхньої готовності до активної участі у відновленні є створення в 2023 році "Асоціації нескорених громад" [3], яка об'єднала територіальні громади, що перебувають у тимчасовій окупації. Асоціація служить платформою для систематизації проблем та пошуку рішень, що стосуються їх відновлення та реінтеграції в український простір.

Для відновлення та розвитку країни, особливо в деокупованих і постраждалих регіонах, критично важливо забезпечити ефективну співпрацю між органами державної влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях. Можливо вдосконалити фінансові механізми підтримки регіонального та місцевого розвитку, створивши їх максимально прозорими та зрозумілими для всіх учасників цього процесу.

Слідкуйте, що планування відновлення та розвитку має відповідати вимогам, пов'язаним зі статусом України як кандидата в членство в ЄС, щодо всієї території країни. Важливо зосередитися на зміцненні інституційних можливостей органів місцевого самоврядування базового та регіонального рівнів, місцевих військових адміністрацій та організацій громадянського суспільства, включаючи деокуповані території та ті, що залишаються під тимчасовою окупацією. Слід також сприяти їх взаємодії для досягнення спільних результатів.

«Після десяти років війни, з яких два роки — в умовах повномасштабної фази, нам потрібно переосмислити багато аспектів і знайти нові рішення для життя та розвитку кожної території, яка має значення для територіальної цілісності та єдності України» [2].

Готових рецептів немає, і жоден міжнародний досвід відновлення не може бути безпосередньо застосований до країни, що перебуває у стані триваючої війни. Отже, для знаходження рішень необхідно провести обґрунтовані всі обговорення за участю представників рівнів влади, бізнесу, військових, науковців та експертів.

2.2. Організація надання допомоги соціальними установами в деокупованій херсонській міській громаді

У Херсоні діє розгалужена мережа соціальних установ, що надають всебічну підтримку дітям, молоді та сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Ці заклади відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту населення, особливо в умовах військових дій.

Херсонський міський центр соціальних служб сім'ї, дітей та молоді виконує ключову роль у підтримці місцевої громади, особливо в умовах військового конфлікту. Війна створила нові виклики для багатьох країн, які втратили засоби для виробництва, житло та стабільність. Центр надає постраждалим соціальну та психологічну допомогу, підтримує сім'ю, що опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема через втрату домівок. Особливу увагу при виділенні оформлення статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та юридичним консультаціям, що значно полегшує адаптацію постраждалих [36].

Це включає допомогу в отриманні соціальних виплат і консультації щодо правових питань, зокрема, захисту прав дітей та вирішення трудових спорів.

Психологічна допомога та реабілітація є невід'ємною частиною роботи центрів підтримки під час військових конфліктів. Військова травма, що є причиною серйозних психологічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та тривожний стан, особливо впливає на дітей і підлітків. Тому центри використовують різні форми допомоги для різних груп населення.

Психологічна підтримка охоплює як індивідуальні, так і групові сеанси, під час яких фахівці допомагають людям подолати емоційні труднощі, відновити психологічний стан та підтримати їх на шляху до реабілітації. Важливою частиною роботи є також допомога батькам, які часто стикаються

з нервовим виснаженням, намагаються підтримати своїх дітей та впоратися з власними переживаннями.

Особлива увага приділяється реабілітації дітей та підлітків, яка має ключове значення. Дітям пропонують терапевтичні завдання, спрямовані на подолання психологічних травм, пристосування до нових умов життя та повернення до звичайного дитинства. Це тривалий процес, який вимагає не лише професійної допомоги, але й створення безпечної атмосфери, що сприяє психологічному відновленню.

Крім психологічної підтримки, центр надає юридичну допомогу тим, хто постраждав від війни. Юристи допомагають вирішувати правові питання, які виявляють через втрату документів, житла чи роботи. Основні послуги включають оформлення статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО), вирішення трудових конфліктів, пов'язаних із війною, та отримання документів, що є для відновлення або підтвердження права на житло. Ці юридичні послуги є випадки для відновлення стабільності та захисту прав тих, хто постраждав від військових дій.

Центр активно також сприяє працевлаштуванню, надаючи підтримку у пошуку роботи та консультуванні з юридичних і фінансових аспектів працевлаштування. Вони організують тренінги й освітні програми, які допомагають людям адаптуватися до нових умов ринку праці, перекваліфікуватися або опанувати нові навички. Це особливо важливо для тих, хто втратив роботу через війну і тепер змушений почати кар'єру з нуля. Безумовно, цей центр пропонує консультації з фінансових питань, які замість лише знайти роботу, але успішно інтегруються в нові економічні реалії

До того ж центр активно залучає волонтерів, які підтримують гуманітарну допомогу та організують заходи для дітей. Це дозволяє центру розширювати спектр послуг, особливо в умовах обмежених ресурсів. Волонтери беруть участь в організації й постачанні гуманітарних вантажів, включаючи продукти харчування, ліки, засоби гігієни та інші необхідні речі для постраждалих. Вони допомагають у проведенні заходів для дітей, які

сприяють відновленню їх психологічної рівноваги та забезпечують відчуття підтримки в складі.

Крім того, волонтери активно залучені до різних акцій, благодійних ініціатив та заходів, спрямованих на допомогу окремим людям та громадам, які постраждали від війни. Їхня участь дозволяє центру швидше реагувати на потреби людей, незважаючи на обмежені ресурси, особливо в кризових ситуаціях, коли необхідно швидко та ефективно діяти через обмежений доступ до зовнішньої допомоги.

Волонтерська допомога є ключовою складовою діяльністю багатьох процесів, що дозволяє центру ефективно реалізовувати свою місію. Завдяки злагодженій роботі волонтерів вдається розширювати спектр послуг та швидко реагувати на виклики, які постають у воєнний час.

Працівники центру стикаються з серйозними викликами під час виконання своїх завдань у воєнних умовах. Щодня вони працюють під загрозою обстрілів та інших військових дій, часто перебуваючи в небезпечних районах, куди не можуть дістатися інші служби. Це створює постійний стрес та ризики для їхньої фізичної безпеки, але при цьому вони продовжують виконувати свою місію незважаючи на ризики.

Крім фізичних небезпек, працівники зіштовхуються також із моральними та емоційними викликами. Робота з людьми, які постраждали від війни, особливо з тими, хто пережив втрати чи травми, вимагає не лише професійних навичок, а й високої емоційної стійкості. Їхня діяльність часто включає реагування на надзвичайні ситуації, де кожне рішення може суттєво вплинути на долі людей. Попри всі ризики, працівники центру продовжують надавати допомогу, демонструючи високий рівень відданості та професіоналізму.

Їхній професіоналізм, відданість і готовність працювати в екстремальних умовах роблять центр важливим джерелом допомоги для населення, постраждалого від війни. Саме завдяки зусиллям працівників центр залишається надійною опорою для тих, хто потребує гуманітарної,

психологічної та юридичної допомоги. Без цих фахівців обсяги наданої допомоги були значно меншими, а багато людей залишилися без необхідної підтримки.

В Херсоні є Притулок для постраждалих від насильства, який надає спеціалізовану комплексну допомогу, на всіх рівнях. Це безпечне і затишне місце, де люди можуть знову знайти внутрішню силу та відновити своє життя після руйнування гідності через насильство. Особлива увага приділяється роботі з травмами. Основні завдання — допомогти постраждалим усвідомити, що вони мають права, які можна захистити, і що вони здатні досягти успіху в житті, отримати гідну роботу.

У Притулку жінкам надається спеціалізована допомога, що включає регулярне анкетування для отримання зворотного зв'язку та коригування дій, а також постійне навчання навичкам безпеки. На сторінках у Facebook, присвячених цьому та іншим партнерським проектам, регулярно публікуються корисні поради: як зібрати можливі докази насильства, куди звертатися, як скласти заяви та чого очікувати.

Після деокупації, коли Херсон знову почув голос наших захисників «Рідні, ви вільні!», робота Притулку продовжилася з новою енергією. Партнери, які підтримують клієнтів Притулку, працюють у злагодженій команді з великою емпатією, створивши справжню спільноту. Наразі в Херсоні працює кілька спеціалізованих центрів та безпечних просторів, де команди професіоналів забезпечують психологічну підтримку та реабілітацію жінок, дітей і чоловіків, які стали тому жертвами насильства, в тому числі під час війни [28].

Відділ цивільного захисту Херсонської міської військової адміністрації (ХМВА) виконує ключову роль у забезпеченні безпеки мешканців деокупованого Херсона, яка досі піддається російським обстрілам. Після звільнення міста в листопаді 2022 року відділ зосередив свою роботу з відновлення критичної інфраструктури, забезпечення засобів захисту,

організації евакуації та впровадження заходів для зменшення наслідків бойових дій.

Одним із пріоритетів є розбудова комплексної системи оповіщення та укриття для захисту населення під час атак. Система «Повітряна тривога», яка була встановлена й модернізована з листопада 2022 року, використовує сучасні технології для автоматичного встановлення ракетних або авіаційних загроз і швидкого інформування мешканців через мобільні додатки, радіо, телебачення та гучномовці.

Не менш важливим у роботі відділу є організація евакуації жителів Херсона. Оскільки місто все ще перебуває під загрозою обстрілів, багато районів потребують оперативної евакуації, особливо вразливі категорії населення – літні люди, діти та люди з обмеженими можливостями. Відділ активно співпрацює з гуманітарними організаціями, щоб забезпечити безпечну евакуацію, тимчасове житло й необхідну допомогу.

Ще одним важливим завданням відділу є ліквідація наслідків обстрілів та інших надзвичайних ситуацій. Це включає координацію роботи комунальних служб, які ліквідують наслідки обстрілів, такі як руйнування інфраструктури, пошкодження електромереж, водопостачання та газопостачання. Відновлення цих критичних систем є основою для нормалізації життя у місті. Відділ працює з аварійними службами та підрозділами, що займаються відновленням пошкоджених об'єктів.

В умовах війни важливим аспектом роботи працівників відділу цивільного захисту є постійна комунікація з населенням. Інформування людей про правила поведінки під час обстрілів, рекомендації щодо укриття та дій у надзвичайних ситуаціях допомагають мінімізувати ризики та захищають життя. Відділ регулярно організовує інформаційні кампанії через місцеві ЗМІ, соціальні мережі та інші засоби зв'язку.

Крім того, відділ цивільного захисту забезпечує готовність бомбосховищ та укриттів у Херсоні. Ці споруди мають вирішальне значення для захисту мешканців у період регулярних обстрілів. Постійно проводиться

перевірка стану укриттів, їх облаштування необхідними засобами для тимчасового перебування.

Загалом, діяльність відділу цивільного захисту ХМВА є критично важливою для функціонування міста в умовах війни. Вони охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на збереження життя громадян, відновлення інфраструктури та координацію зусиль, спрямованих на повернення міста до нормального функціонування.

Станом на кінець 2023 року в Херсоні було облаштовано понад 200 захисних споруд, які відповідають стандартам цивільного захисту. Вони раніше використовувалися як підвали або технічні приміщення в житлових будинках, школах, лікарнях та інших установах. Укриття мають аварійне освітлення, запаси води та медичні засоби для безпечного перебування.

Для оперативного укриття місцевого населення під час повітряної тривоги або артилерійських обстрілів було створено понад 300 простих укриттів, які були адаптовані для захисту людей. Частина з них – це будівлі, переобладнані з урахуванням можливості легкого доступу до них громадян.

В умовах війни пункти незламності відіграють надзвичайно важливу роль. З листопада 2022 року в Херсоні відкрито понад 30 таких пунктів, обладнаних генераторами, запасами води, їжі, обігрівачами та медичними засобами. Вони працюють як місця тимчасового прихистку для населення під час тривалих відключень електроенергії та опалення через постійні обстріли інфраструктури. Пункти незламності розташовані в громадських будівлях, школах і лікарнях, щоб забезпечити доступність до них найуразливіших груп населення, таких як літні люди, діти та особи з обмеженими можливостями.

Одним із важливих напрямків діяльності цивільного захисту є закриття вікон у пошкоджених будівлях. Для цього використовували плити OSB, які допомагають зменшити ризик потрапляння уламків і осколків у середину приміщення, а також сприяють збереженню тепла в холодний період року. Крім того, на багатьох об'єктах, зокрема в лікарнях, школах і громадських будівлях, використовували мішки з піском для захисту вікон та інших отворів.

В умовах війни створення імпровізованих захисних стін з мішків із піском є заходом для забезпечення безпеки стратегічних об'єктів захисту населення. Ці бар'єри не тільки охороняють комунальних працівників, які забезпечують свої обов'язки в небезпечних умовах, але й забезпечують захист на пунктах надання гуманітарної допомоги, де перебуває багато людей. Таким чином, такі ініціативи сприяють збереженню життя та підвищують рівень безпеки в місті.

У Херсоні, через складну гуманітарну ситуацію, спричинену військовими діями, функціонує значна кількість пунктів надання гуманітарної допомоги. Станом на вересень 2024 року в місті працює приблизно 16 таких центрів. Вони організовані на базі шкіл, старостатів та підтримують волонтерські організації, які активно допомагають місцевому населенню. Гуманітарна допомога адаптується відповідно до потреб різних районів міста та його передмість. Наприклад, жителі Антонівки можуть мати інші потреби, ніж мешканці Зеленівки, через різний доступ до ресурсів та відмінності в інфраструктурі. Окрім спеціальних офіційних центрів, активно діють волонтерські ініціативи, які сприяють координації розподілу допомоги між різними групами населення.

Гуманітарні центри забезпечують різні види допомоги, серед яких: забезпечення продуктами харчування, гігієнічними засобами, одягом, медичними товарами першої необхідності, надання психологічної допомоги.

Особливий акцент робиться на допомозі вразливим категоріям, таким як пенсіонери, люди з інвалідністю, багатодітні сім'ї та постраждалі від обстрілів. За даними місцевої влади приблизно 54 тисячі жителів із 60 тисяч, які залишилися в Херсоні, отримали гуманітарну допомогу на вересень 2024 року.

Водночас ці ж гуманітарні центри часто надають допомогу військовим формуванням, особливо в частині передачі медичних засобів та спорядження. За даними місцевих волонтерів, багато допомоги, яка надходить від міжнародних організацій та небайдужих громадян з інших регіонів України,

спрямовується також для підтримки армії. Наприклад, волонтери забезпечують військових теплим одягом, засобами першої допомоги, а також їжею тривалого зберігання, а також необхідними тактичними речами, зокрема бронежилетами, шоломами, тактичними рюкзаками та іншими предметами, які важливі для польових умов .

2.3. Основні напрями здійснення соціальної роботи в деокупованій територіальній громаді (на прикладі м. Херсон)

Після звільнення правобережжя області та самого міста Херсон 11 листопада 2022 року, російська армія облаштувала позиції на лівому березі Дніпра.

Майже два роки місто та передмістя зазнає щоденних обстрілів. За день у місті можна почути до сотні «прильотів». Мова йде про артилерійські системи, міномети, дроні-камікадзе, балістичні ракети, керовані авіаційні бомби та ракетні системи залпового вогню (РСЗВ). Херсон живе й працює. Але окупанти навмисно знищують об'єкти критичної інфраструктури, медичні та освітні заклади, торгові центри, магазини, історичні об'єкти, бібліотеки. Цілять по транспорту та зупинкам, вокзалам та житловим кварталам.

Після кожного обстрілу на місця обстрілів виїжджають працівники Відділу взаємодії та оперативного реагування, створеного згідно наказу начальника Херсонської міської військової адміністрації. Це група фахівців, до складу якої входять соціальні працівники та психологи, які допомагають в оформленні документів на грошову виплату, фіксують масштаб пошкоджень та надають необхідну психологічну допомогу. Нерідко, повернувшись після таких виїздів, коли на місті «прильоту», працівники бачать молодих хлопців або дівчат поранених, з відірваними кінцівками, або загиблих, їм самим необхідна психологічна допомога. Це сумна реальність, в якій другий рік живе місто.

Постраждалими від обстрілів також доставляють продуктові набори, воду та засоби гігієни.

Людей, у яких було повністю зруйноване житло, розміщують у притулках та місцях тимчасового розташування. Їм надається безкоштовна гаряча їжа, необхідні ліки, одяг, речі першої необхідності та обов'язково психологічна підтримка.

Соціальні працівники міської військової адміністрації в деокупованому Херсоні працюють в надзвичайно складних умовах. Їхня робота охоплює широкий спектр завдань, від допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах, підтримки притулків для постраждалих від домашнього насильства й до виїздів на місця обстрілів та надання адресної допомоги.

Після прильотів вони часто стикаються з додатковими викликами, такими як пошкоджені приміщення, відсутність ресурсів та зростання кількості постраждалих, які потребують допомоги. Зокрема, під час окупації російські війська пограбували соціальні заклади, і працівники змушені були по крихтах відновлювати роботу притулків. Обстріли також ускладнюють їхню роботу, адже багато хто втрачає житло, роботу і доходи, що лише підсилює соціальні проблеми в місті [38].

Попри все, соціальні працівники продовжують виконувати свої обов'язки, надаючи допомогу та підтримку найбільш уразливим категоріям населення, навіть під постійною загрозою для власного життя.

6 червня 2023 року відбулася одна з найсерйозніших техногенних катастроф в історії України - підлив росіянами Каховської гідроелектростанції. Цей акт агресії мав руйнівні наслідки для довкілля, інфраструктури та життя людей на півдні України.

Великі території Херсонської та Миколаївської областей опинилися під водою. Тисячі людей втратили житло, майно та засоби до існування. Люди вибирались на дахи, очікуючи на допомогу. На жаль, на лівому березі Дніпра Херсонська влада та військові не могли надати жодної допомоги через

окупацію Лівобережжя Херсонщини. Загибло та постраждало дуже багато людей, тварин, приватних домогосподарств та інфраструктури міст та сіл.

Евакуація населення стала однією з найбільших гуманітарних операцій в сучасній історії України. Масштаб катастрофи вимагав швидкої та скоординованої реакції з боку рятувальних служб, місцевої влади та волонтерів. Через швидкість підйому води, евакуація мала бути здійснена в найкоротші терміни.

У Херсоні, з підтоплених територій міста, волонтери, військові та рятувальники на човнах та спецмашинах добирались до Корабельного району, який зазнав найбільших уражень, щоб врятувати людей, які залишилися відрізаними від міста.

З одного з районів міста - Острова (мікрорайону Корабел) та прилеглих вулиць вивозили не тільки жителів, а і їхніх тварин. Місцеві телефонували рятувальникам та вказували адреси, звідки їх потрібно забрати. Рівень води піднявся настільки, що вибратися з району самостійно стало неможливо. Кожен, хто мав будь-який човен, до пізньої ночі намагався вивезти людей та тварин до більш безпечних районів.

Розпорядженням начальника Херсонської міської військової адміністрації Херсонського району Херсонської області № 14/1-р від 06.06.2023 були створені тимчасові пункти розміщення евакуйованого населення. Вони розташовувались в медичних закладах, закладах дошкільної освіти, гуртожитках професійних училищ та ліцею.

Працівники соціального та гуманітарного відділу Херсонської міської військової адміністрації з ранку до пізнього вечора, без вихідних, приймали, оформлювали та розміщували евакуйованих людей. Люди могли певний час проживати в шелтерах, де їх годували та надавали необхідну допомогу.

Також постраждалі від підтоплення херсонці могли знайти тимчасовий притулок в населених пунктах, які запропонували Благодійні фонди та організації інших міст. Серед них такі, як:

- Благодійний фонд "Мир майбутнього", м. Дніпро

- БО "Українські рубежі", Кіровоградська облшасть.
- Норвезька рада у справах біженців, м. Одеса
- "Елеос", Шість шелтерів у Івано-Франківській, Чернівецькій, Рівненській та Київській областях.
- БФ "Помагаємо". шелтер в Дніпропетровській області, в селі Волоське.
- Спортивна база "Єдність". Чернігівська область, Ніжинський район, селище Плиски.
- "Християнський центр Еммануїл" у Чернівецькій області
- Шелтер "Славутич" у Кіровоградській області, в місті Світловодськ.
- Трускавець, притулок "Карітас Трускавець".
- БФ "Карітас", пансіонат в Одеській області.
- Кафе "Чумацький табір".
- БФ "Божевільні з України" с. Чаусове, Первомайський район, Миколаївська область.
- БФ "Милосердя" Координаційний центр у Львові.
- Фонд "Дорога додому", хостели та гуртожитки.

В них можливо було проживати жінкам з дітьми, маломобільним, людям похилого віку. Практично всі приймали людей з тваринами. Скрізь надавалось триразове гаряче безплатне харчуванням, медична допомога. А також надавалось все необхідне для проживання.

Через майже рік, завдяки спільному проєкту обласної військової адміністрації, БФ "Юейм" та об'єднаної ініціативи "Кримський фронт" люди матимуть нові холодильники, сушарки, пральні машини і мікрохвильовки. Жителі Херсона, чиє житло постраждало від затоплення через підриг росіянами дамби на Каховській ГЕС, одержать нову побутову техніку [1].

На отримання нової побутової техніки замість знищеної під час повені влітку 2023 року зареєструвались більше 2 400 херсонців. У першу чергу її доставляють родинам військових, загиблих військовослужбовців, людям з обмеженими можливостями, пенсіонерам, родинам з дітьми. Адресну

доставку здійснюють працівники соціального та гуманітарного відділу Херсонської міської військової адміністрації.

В деокупованому Херсоні волонтерські організації відіграють важливу роль у забезпеченні евакуації населення з небезпечних районів, які залишаються під постійними обстрілами після звільнення міста. Через військові дії, пошкодження інфраструктури та підтоплення, особливо після підриву Каховської ГЕС, багато місцевих жителів потребують термінової допомоги. Волонтери виконують цю надзвичайно важливу функцію, часто ризикуючи своїм життям, щоб врятувати інших.

Одним із ключових завдань волонтерів є організація безпечного виїзду людей із небезпечних районів міста. Особливу увагу вони приділяють людям з обмеженою мобільністю, літнім людям, сім'ям з дітьми та особам з інвалідністю.

В умовах, коли значна частина інфраструктури пошкоджена, волонтери забезпечують транспорт для евакуації — це можуть бути як звичайні автомобілі, так і спеціалізовані автобуси. Волонтери також співпрацюють з місцевими органами влади та міжнародними організаціями для забезпечення ресурсів, необхідних для безпечної евакуації.

Організація транспорту є важливим елементом евакуації. Для цього волонтери використовують різні типи транспортних засобів: від легкових автомобілів до автобусів та вантажівок. Оскільки міські дороги пошкоджені або міновані, волонтери змушені ретельно планувати маршрути, щоб уникнути небезпечних зон.

Робота волонтерів у зоні бойових дій є надзвичайно складною і небезпечною. Вони постійно ризикують власним життям, пересуваючись територіями, що перебувають під обстрілами або мінуванням. Окрім цього, волонтери зіштовхуються з низкою логістичних проблем, таких як пошкоджені мости та дороги, які ускладнюють доставку гуманітарної допомоги та евакуацію. Деякі райони можуть бути досяжні тільки водним транспортом або спеціально обладнаними автомобілями.

Після евакуації, волонтери допомагають евакуйованим із розміщенням у безпечних місцях, організовують житло, зазвичай це тимчасові притулки, та сприяють їхньому подальшому розміщенню у безпечніших регіонах України. Також волонтери вивозять людей до своїх близьких, якщо вони живуть неподалік від місця евакуації. Можливе сприяння в купівлі квитків та супроводі. Ці особи залишаються учасниками програми підтримки.

Волонтери, які займаються евакуацією населення з небезпечних районів Херсонської області, стикаються з низкою складних проблем. Одна з яких – це ризик для життя. Волонтери діють під постійною загрозою обстрілів та мінувань, особливо в прифронтних зонах. Багато районів міста Херсон знаходяться під постійними обстрілами, що робить евакуацію дуже небезпечною.

В той час, коли волонтери надають допомогу постраждалим, російські війська ведуть прицільний обстріл по ним.

Також великою проблемою є недостатність ресурсів. Не всі волонтери готові братися за евакуацією людей з інвалідністю, оскільки їм бракує спеціальних транспортних засобів, таких як броньовані автомобілі або спеціалізовані автобуси для маломобільних людей. Крім того, існує гостра потреба в обладнанні, зокрема візках, ходунках і спеціалізованих ліжках для евакуації людей з інвалідністю або старших людей. Часто у Херсоні та наближених населених пунктах люди неохоче погоджуються виїжджати.

Однією з найбільших перешкод є психологічний бар'єр людей, які часто не бажають залишати свої домівки, сподіваючись на покращення ситуації або зберігаючи прив'язаність до речей. Деякі відмовляються виїжджати через страх втратити власне майно, накопичене протягом життя, а інші впевнені, що зможуть перечекаати загрозу.

Волонтери постійно взаємодіють з людьми, які пережили травматичні події, втратили домівки чи близьких. Постійний контакт з постраждалими, стресові умови та небезпека можуть призводити до емоційного вигорання

волонтерів. Вони самі потребують психологічної підтримки, оскільки щодня бачать наслідки війни.

Евакуація часто вимагає скоординованої роботи з місцевими рятувальними службами, державними органами та міжнародними гуманітарними організаціями. Брак належної координації може ускладнювати процес, затримувати доставку гуманітарної допомоги або унеможливлювати своєчасну евакуацію з небезпечних районів.

Волонтерам складно працювати на окупованих територіях через постійні обстріли, блокади та перешкоди з боку окупаційної влади. Доступ до таких районів обмежений або неможливий, що ускладнює евакуацію людей, які залишаються там, і потребують допомоги. Волонтери не можуть діяти на окупованому лівому березі Дніпра, де ситуація особливо важка. Вони отримують численні дзвінки з проханням про допомогу, але фізично не можуть туди дістатися через окупацію і воєнні дії.

Окрім безпосередньої евакуації, волонтери надають гуманітарну допомогу населенню. Це доставка продуктів харчування, гігієни, води, медикаментів та одягу. А також надають психологічну підтримку для подолання стресу та травм. Особливо важливою ця допомога стає для тих, хто залишається у важкодоступних районах або тимчасово відмовляється від евакуації.

Загалом, волонтери в Херсоні стикаються з надзвичайно складними умовами, але завдяки співпраці з державними органами, військовими і міжнародними фондами вони продовжують рятувати людей і доставляти гуманітарну допомогу.

Зважаючи на постійні обстріли Херсонська міська військова адміністрація (ХМВА) активно працює над створенням умов захисту та реабілітації дітей. Війна накладає свій тягар на дитячу психіку, що вимагає серйозних заходів для відновлення. Діти потребують місць, де вони могли б відпочити, покращити свій психологічний стан та знайти підтримку серед однолітків у безпечному середовищі.

У співпраці з різними організаціями та волонтерами ХМВА уклала угоди з кількома санаторіями на заході України, такими як «Косів», «Прикарпатський» і «Джерело», а також з табором «Артек-Прикарпаття» в місті Трускавець Львівської області. У період з жовтня 2023 року по вересень 2024 року 514 дітей з Херсонської громади було направлено на оздоровлення, де вони проходили програми реабілітації, брали участь у різноманітних екскурсіях, спортивних іграх та майстер-класах.

Крім того, завдяки співпраці з департаментом соціального захисту та міжнародними партнерами, для дітей громади було організовано програми відпочинку та реабілітації за кордоном, зокрема в Польщі, Румунії та Молдові.

ХМВА разом із громадськими організаціями започаткувала важливу ініціативу з оздоровлення дітей з інвалідністю та ментальними розладами. Також, у липні 2024 року підопічні Херсонської міської громадської організації «Центр сімейної реабілітації дітей-інвалідів та дітей з інвалідизуючими захворюваннями «Софія» відпочивав у Чорткові, де їм було надано спеціалізовану допомогу. У вересні група дітей з аутизмом та іншими психічними розладами разом із батьками змогла провести час на Чорному морі за допомогою підтримки благодійників і волонтерів. Відпочинок став можливим завдяки співпраці з цими громадськими організаціями та Червоним Хрестом.

ХМВА робить все можливе для збереження життя, здоров'я та майбутнього дітей громади. В умовах війни важливо не лише забезпечити фізичний захист, але й приділити увагу психічному здоров'ю дітей, що є ключем до відновлення та майбутнього розвитку.

ВИСНОВКИ

Організація та забезпечення соціальних послуг на рівні громади здійснюється відповідно до визначених державних стандартів і нормативів. Органи місцевого самоврядування здійснюють основну роль у забезпеченні можливості доступу та якості таких послуг для мешканців громади, особливо для різних категорій населення.

Перший етап відбувається у визначені потреби населення. Це здійснюється через аналіз соціальної ситуації громади та оцінку конкретних запитів від людей, які потребують допомоги (пенсіонерів, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей тощо).

На другому етапі відбувається залучення до надання соціальних послуг різних організацій: як державних, так і недержавних установ. Вони укладають угоди з місцевою владою для забезпечення комплексної підтримки мешканців громади.

Третій етап процесу передбачає індивідуальний підхід до кожного мешканця, якому потрібна соціальна допомога. Це включає надання необхідних послуг у зручному для отримувача форматі, максимально наближеному до його місця проживання.

Таким чином, процес впровадження та забезпечення соціальних послуг у територіальній громаді забезпечує ефективну допомогу мешканцям, орієнтовану на їхні потреби. Особливу увагу приділено різним категоріям

населення, таким як пенсіонери, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, а також тим, хто перебуває в скрутних життєвих обставинах.

Визначення потреб населення в соціальних послугах — це ключовий етап у плануванні системи соціальної підтримки громади. Він включає комплексну оцінку соціально-економічного стану громади, аналіз даних про вразливі категорії населення та оцінку наявних потреб: збір інформації; аналіз потреб; визначення пріоритетів; планування послуг; моніторинг та корекція. Таким чином, визначення потреби населення та планування соціальних послуг у громаді дозволяє створити ефективну систему підтримки, орієнтовану на реальні проблеми та виклики, з якими стикаються мешканці.

Деокуповані територіальні громади стикаються з численними викликами після звільнення від тимчасової окупації, які охоплюють усі аспекти життєдіяльності — від гуманітарної та соціальної до економічної сфери. Основні проблеми та потреби населення такої громади можна виділити за ключовими напрямками:

1. Гуманітарні потреби :

Брак базових ресурсів. Через руйнування інфраструктури та блокування логістичних маршрутів багато людей не мають доступу до продуктів харчування, води, ліків, засобів гігієни. Пріоритетом стає доставка гуманітарної допомоги.

Медична допомога. Масштабні руйнування медичної інфраструктури створюють серйозні перешкоди для отримання медичної допомоги усіма верствами населення, особливо для вразливих груп, таких як люди похилого віку, діти та особи з інвалідністю.

Психологічна допомога. Військові дії спричинили серйозні психологічні травми, особливо у дітей. Необхідно надавати реабілітаційні послуги для стабілізації психоемоційного стану населення.

2. Відновлення інфраструктури:

Руйнування житла та інфраструктури. Багато будинків, громадських споруд, а також об'єктів критичної інфраструктури, таких як дороги, мости, електро- та водопостачання, були пошкоджені або знищені.

Енергетичні та комунальні потреби. Відновлення електро- і теплопостачання відбувається, особливо перед зимовим періодом.

3. Соціальні проблеми:

Житло та розміщення. Ситуація з житлом є критичною. Велика кількість людей потребує термінового забезпечення тимчасовим житлом, а також довгострокової допомоги у відновленні своїх домівок.

Соціальна підтримка. Необхідно відновити доступ до соціальних виплат і допомоги, особливо для вразливих верств населення — пенсіонерів, багатодітних сімей, людей з інвалідністю.

4. Економічні виклики :

Втрата робочих місць. Через руйнування підприємств та скорочення бізнес-активності в громадах рівень безробіття значно зріс.

Відновлення економіки. Для стимулювання економіки необхідно залучати інвестиції, відновлювати бізнес та створювати нові робочі місця.

5. Питання безпеки:

Розмінування. Значна частина території забруднена вибухонебезпечними предметами, що потребує негайного розмінування.

Підтримка правопорядку. Після деокупації важливо відновити діяльність правоохоронних органів, щоб забезпечити порядок та безпеку.

6. Реінтеграція та адаптація:

Відновлення документів та державних послуг. Окупація ускладнила отримання документів та державних послуг, тому необхідно спростити процедури їх відновлення. Соціальна інтеграція. Важливо допомогти людям знову інтегруватися в українське суспільство, надаючи підтримку та інформацію.

У Херсоні функціонує розгалужена мережа соціальних установ, яка надає всебічну підтримку дітям, молоді та сім'ям, які потрапили в складні

життєві ситуації. Ці заклади забезпечують важливу роль у забезпеченні соціального захисту населення, особливо в умовах військових дій. Херсонський міський центр соціальних служб сім'ї, дітей та молоді виконує ключову роль у підтримці місцевої громади в часи військового конфлікту.

Також центр активно працює над сприянням працевлаштування, пропонуючи допомогу в пошуку роботи та консультації з юридичних і фінансових питань. Крім того, центр залучає волонтерів, які підтримують гуманітарну допомогу та організують різноманітні заходи для дітей, що дозволяє розширити спектр послуг, особливо в умовах війни.

У Херсоні діє Притулок для постраждалих від насильства. Це не лише безпечне місце для проживання, а й комплексні програми реабілітації, спрямовані на відновлення фізичного та психологічного здоров'я, а також набуття навичок, необхідних для самостійного життя.

Відділ цивільного захисту Херсонської міської військової адміністрації (ХМВА) виконує важливу роль у забезпеченні безпеки мешканців деокупованого Херсона, які все ще перебувають під обстрілами з боку росії. Одним із його пріоритетних завдань є створення комплексної системи оповіщення та укриттів для захисту населення.

В умовах війни напрямком роботи цивільного захисту є постійна комунікація з населенням. Інформування людей про правила поведінки під час обстрілів, рекомендації щодо вибору укриттів і дії в надзвичайних ситуаціях забезпечують важливу роль у зниженні ризиків і збереженні життя. Відділ також відповідає за забезпечення готовності бомбосховищ і укриттів у Херсоні.

Одним із ключових напрямків роботи цивільного захисту є зачинення вікон у пошкоджених будівлях. В умовах війни встановлено імпровізованих захисних стін із мішків з піском є будинок заходом для забезпечення безпеки стратегічних об'єктів.

У Херсоні, внаслідок складної гуманітарної ситуації через військові дії, діє значна кількість пунктів для надання гуманітарної допомоги. Станом на

вересень 2024 року в місті функціонує приблизно 16 таких центрів, які організовані на базі шкіл та старостатів. Вони також отримують підтримку від волонтерських організацій, які активно допомагають місцевому населенню.

Гуманітарні центри надають широкий спектр допомоги, включаючи продукти харчування, засоби гігієни, одяг, медикаменти та психологічну підтримку.

Майже два роки місто та передмістя зазнає щоденних обстрілів. За день у місті можна почути до сотні «прильотів». Після кожного обстрілу на місце події приїжджають працівники Відділу взаємодії та оперативного реагування, створеного за наказом начальника Херсонської міської військової адміністрації. Постраждалим від обстрілів доставляють продуктові набори, воду та засоби гігієни. Людей, чиє житло було повністю знищено, розміщують у притулках та місцях тимчасового проживання.

Постраждалим від обстрілів доставляють продуктові набори, воду та засоби гігієни. Людей, чиє житло було повністю знищено, розміщують у притулках та місцях тимчасового проживання.

Окрім того, завдяки співпраці з департаментом соціального захисту та міжнародними партнерами, організовано програми для дітей громади, які передбачають відпочинок та реабілітацію за кордоном, зокрема за кордоном.

Не зважаючи на третій рік російсько-української війни, щоденні обстріли, Херсон живе й працює. Соціальна робота та підтримка деокупованої Херсонської громади здійснюється в складних умовах, але все одно розширює види послуг для мешканців, які залишаються або повертаються в місто, військових, які служать у місті тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веб-платформа «Почути громаду Херсона»
<https://pochuty.ks.ua/2024/06/21/hersonczi-zhytlo-yakyh-postrazhdalo-vid-pidtoplennya-pislya-pidryvu-rosiyanamy-damby-na-кахovskij-ges-otrymuyut-novu-pobutovu-tehniku/>
2. Відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад: реальність та перспективи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3834546-vidnovlenna-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi.html>
3. В річницю створення Асоціація нескорених громад звітувала про проведenu роботу. URL: <https://www.congress.gov.ua/v-richnytsiu-stvorennia-asotsiatsiia-neskorenykh-hromad-zvituvala-pro-provedenu-robotu>
4. Гасанбекова Ю. Модель інтегрованих соціальних послуг для українських громад Біловодська ОТГ, Луганська область, 2019. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/571/Bilovodsk.pdf>
5. Державні стандарти надання соціальних послуг. URL: <https://gicc.org.ua/derzhavni-standarty-nadannia-satsialnykh-posluh/>
6. Закон України „Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
7. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
8. Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141207?an=411>
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Закон України “Про місцеві державні адміністрації”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

11. Закон України „Про охорону дитинства”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
12. Закон України „Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>
13. Мельник Л. А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/56.pdf
14. Методологія оцінки потреб об’єднаної територіальної громади у соціальних послугах. URL: https://www.usif.ua/images/projects/japan/education/%d0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF_%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%9D%D0%9A%D0%98_%D0%9F%D0%9E%D0%A2%D0%A0%D0%95%D0%91_%D0%9E%D0%91%D0%84%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%87_%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87_%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%94%D0%98_%D0%A3_%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%A3%D0%93%D0%90%D0%A5.DOC
15. Механізми забезпечення аутсорсингу соціальних послуг на прикладі соціального замовлення. Методичні рекомендації у сфері соціального забезпечення та соціальних послуг, 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/44_soczah_2023_metod_2.pdf
16. Наказ міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text>

17. Николаєва В.І. Нормативно-правове забезпечення функціонування системи соціальної роботи в Україні // Право та державне управління, 2019 р., № 2 (35). Том 2. С.194-202. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/31.pdf
18. Організація надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://socsprava.com.ua/organizacziya-nadannya-soczialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu/>
19. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. URL: <https://decentralization.ua/news/17881>
20. Оцінка стану публічних послуг у деокупованих громадах. Херсонська область. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44219.pdf>
21. Політика відновлення на деокупованих територіях: що держава має зробити вже зараз. URL: <https://zmina.info/columns/polityka-vidnovlennya-na-deokupovanyh-terytoriyah-shho-derzhava-maye-zrobyty-vzhe-zaraz/>
22. Постанова кабінету міністрів «Про організацію надання соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
23. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах / Практичні рекомендації. Київ, 2019. URL: <https://radnyk.org/anketi/Posibnyk%20iz%20vyznachennya%20potreb%20naseleण्या%20OTN%20u%20sotsialnykh%20posluhakh.%20Praktychni%20rekomendatsiyi.pdf>
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

- 25.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>
- 26.Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2022-%D0%BF#Text>
- 27.Постановах Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text>
- 28.Притулок для постраждалих від насильства в незламному Херсоні: ризики, виклики, досягнення. URL: <https://polit-kherson.info/society/3100-centr-zahistu-zhertv-nasilstva-v-nezlamnomu-herisoni-riziki-vikliki-dosjagnennja.html>
- 29.«Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення» (Наказ міністерства соціальної політики України від 19.01.2016 № 26). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026739-16#Text>
- 30.Реєстр надавачів соціальних послуг. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/reestr-nadavachiv-socialnih-poslug.html>
- 31.Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf>
- 32.Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання // Вісник АПСВТ, 2019, № 4. С.65-75. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_4_2019-65-75.pdf

33. Соціальні послуги: хто може залучатися до їх надання. URL: <https://socsprava.com.ua/soczialni-poslugy-hto-mozhe-zaluchatysya-do-yih-nadannya/>
34. Соціальні послуги в громаді: новели законодавства. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Sotsialni-poslugy-v-gromad.pdf>
35. Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Доповіді/Доповідь.pdf>
36. Херсонський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. URL: <https://miskrada.kherson.ua/sotsialni-posluhy/khersonskyj-miskyj-tsentr-sotsialnykh-sluzhb-dlia-sim-i-ditej-ta-molodi/>
37. Чусова О. М. Особливості надання соціальних послуг в Україні [Текст] / О. М. Чусова, Г. О. Котломанітова, Л. А. Олексієнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. Кузьма. Ужгород : Говерла, 2020. Вип. 2 (47). С. 209-213. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34056/1/%d0%9e%d0%a1%d0%9e%d0%91%d0%9b%d0%98%d0%92%d0%9e%d0%a1%d0%a2%d0%86%20%d0%9d%d0%90%d0%94%d0%90%d0%9d%d0%9d%af%20%d0%a1%d0%9e%d0%a6%d0%86%d0%90%d0%9b%d0%ac%d0%9d%d0%98%d0%a5%20%d0%9f%d0%9e%d0%a1%d0%9b%d0%a3%d0%93%20%d0%92%20%d0%a3%d0%9a%d0%a0%d0%90%d0%87%d0%9d%d0%86.pdf>
38. Як живе прифронтовий Херсон під регулярними обстрілами. Платформа «У фокусі». URL: <https://www.dw.com/uk/ak-zive-prifrontovij-herson-pid-regularnimi-obstrilami/a-67851184>

